

Regeringskriser og forsvarslove 1908 og 1910

C. W. Ahlefeldt-Laurvigs optegnelser 1910

Ved Karen Marie Olsen

Efter greve Kai F. S. Ahlefeldt-Laurvigs død i 1973 afleveredes til Rigsarkivet to hidtil ukendte optegnelser af hans far udenrigsminister C. W. Ahlefeldt-Laurvig. I den ene vurderes sammenhængen mellem det første ministerium Neergaards fald i 1909 og forsvarslovenes endelige udformning. Den anden vedrører planer om udskiftning af ministeriet Zahle i 1910 til fordel for et mere forsvarsvenligt ministerium. Optegnelserne, der meddeles af arkivar, cand. mag. Karen Marie Olsen, kan sammenholdes med professor, dr. phil. Tage Kaarsteds artikel: Frederik 8. og dannelsen af ministeriet Holstein-Ledreborg i 1909 (Historie. Ny række 8, 1968–70, s. 486–497), Admiral Andreas du Plessis de Richelieu og regeringsdannelsen i 1909 ved Johannes Lehmann (Historie. Ny række 9, 1970–72, s. 292–295) og Troels Fink: Spillet om dansk Neutralitet 1905–09, 1959.

Da den forhenværende udenrigsminister, greve C. W. Ahlefeldt-Laurvig døde i 1923, efterlod han sig to optegnelser vedrørende dramatiske begivenheder i dansk politik, som han selv havde været direkte involveret i. Den første optegnelse, der har karakter af en historisk redegørelse, har titlen: Ministeriet Neergaards dannelse og forsvarslove. Det andet notat er en dagbogsoptegnelse, nedskrevet dagen efter den refererede episode, som Ahlefeldt-Laurvig karakteriserer som: Planer om ved direkte indgreb fra kongemagtens side at styrte det første radikale ministerium. Begge optegnelser lå ved Ahlefeldt-Laurvigs død i en forseglede kuvert med påskrift af hans hånd om, at de på et nærmere angivet tidspunkt skulle overgives til Rigsarkivet, hvilket skete i 1974. Det må formodes, at Ahlefeldt-Laurvig selv har ønsket, at hans optegnelser skulle blive kendt af en større kreds og indgå som en faktor ved eftertidens bedømmelse af forholdene inden for dansk politik i de bevægede år 1908–10.

Carl William Ahlefeldt-Laurvig kom først ved sin optagelse i ministeriet Neergaard 1908 ind i aktiv politik. Han tilhørte en af landets ældste godsejerslægter og fik tidligt overdraget godset Eriksholm ved

Holbæk. Han tog eksamen som cand. polit. i 1883 og gik derefter ind i udenrigstjenesten. 1897 blev han gesandt i Wien, en post, der ifølge hans eget udsagn ikke krævede nogen større indsats, og som derfor næppe kan have tilfredsstillet den virketrang, der synes at have været karakteristisk for ham. Den blev der derimod god brug for, da han i 1906 midlertidig blev kaldt hjem for at indtræde som medlem af en kommission, der skulle give forslag til en omorganisering af Udenrigsministeriet. Allerede i det forberedende udvalg gjorde han sig stærkt gældende, og hans synspunkter blev i mange henseender afgørende for kommissionens betænkning. Den blev afgivet d. 21. december 1907, og Ahlefeldt-Laurvig rejste igen tilbage til »det uvirksomme liv ved et mindre gesandtskab«. Tanken om at overtage udenrigsministerposten må på denne baggrund have forekommet ham tillokkende. De faglige problemer kendte han til bunds af egen erfaring og fra sin medvirken i kommissionen, og muligheden for selv at komme til at føre kommissionens betænkning ud i livet må have tiltalt ham. Politisk identificerede han sig med Venstre, og han var helt på linie med konseilspræsidenten i sit syn på den kommende nye forsvarsordning, specielt vedrørende befæstningen af København. Afgørende for ham var en ordning, der gav Danmark muligheder for en velafbalanceret neutralitetspolitik. Inden sin accept af ministerposten sikrede Ahlefeldt-Laurvig sig derfor, via departementschef i Forsvarsministeriet L. C. F. Lütken, at den tidligere regering ikke med andre lande havde truffet aftaler, der kunne få indflydelse på forsvarrets indretning.

Niels Neergaards første ministerium blev nedsat d. 12. oktober 1908, efter at ministeriet J. C. Christensen var demissioneret som følge af Albertiskandalen. Af de 10 ministre repræsenterede 4 Venstrereformpartiet, nemlig landbrugsminister Anders Nielsen, justitsminister Svend Høgsbro, kulturminister Enevold Sørensen og minister for offentlige arbejder Jens Jensen-Sønderup. Indenrigsminister Klaus Berntsen tilhørte Neergaards moderate gruppe, mens finansminister Charles Brun og ministeren for det nyoprettede ministerium for handel og søfart Johan Hansen ligesom udenrigsministeren var hentet uden for Rigsdagen. Den 10. i ministeriet var ministeren for Island Hannes Hafstein.

Hovedopgaven for den nye regering var tilvejebringelse af en forsvarsordning på basis af den betænkning, der i juli 1908 var afgivet af en forsvarskommission, nedsat 1902. Heri var et flertal, bestående af Reformpartiets og Det moderate Venstres repræsentanter, gået ind for en ordning, der bl. a. gik ud på, at landbefæstningen omkring København skulle nedlægges, hvorimod søbefæstningen skulle udvides betydeligt ved

en række forter og batterier. Betænkningen gav anledning til en varm debat i pressen og på politiske møder. Flertalsindstillingen blev af modstanderne betegnet som en præferenceordning for Tyskland, således bl. a. af den frikonservative lensgreve Mogens Frijs i en tale i Svendborg d. 6. september. J. C. Christensen, der indtil sin demission var både stats- og forsvarsminister, var ikke upåvirket af dette synspunkt. På initiativ af departementschef L. C. F. Lütken havde han været inde på overvejelse af mulighederne for at supplere søbefæstningen af København med nogle lettere forter til landsiden. Også Neergaard var allerede ved sin tiltræden tilhænger af en løsning, hvorefter København kunne blive dækket mod landsiden, og heri støttedes han som nævnt af Ahlefeldt-Laurvig, der gennem gesandternes indberetninger til Udenrigsministeriet sidst på sommeren 1908 var orienteret om udlandets syn på en kommende ordning. I løbet af vinteren indhentedes yderligere oplysninger fra gesandterne i Berlin, London og Paris om de respektive regerings vurdering af, hvorvidt den ene eller anden form for befæstning af København var bedst egnet til at markere Danmarks vilje til opretholdelse af sin neutralitet i tilfælde af en stormagtskonflikt. Som spørgsmålet var formuleret, var svarene på forhånd givet. De udtrykte som ventet en bekræftelse af regeringens opfattelse, nemlig at konsekvensen af ønsket om at holde sig neutral til begge sider i en krig mellem England og Tyskland måtte være en befæstning såvel til land- som til søsiden.

Niels Neergaard fremsatte sine lovforslag om forswarets ordning d. 12. februar 1909. Som beskyttelse til lands forelagde han en plan om to fløjforter ved Vedbæk og Mosede i forbindelse med søbefæstningen og en række mindre anlæg i en bue ind i landet mellem disse to punkter, de såkaldte fremskudte forter. Allerede inden forslaget bragtes frem i Folketinget, havde landbrugsministeren erklæret sig som modstander af planen, og det samme gjorde nu hovedparten af hans partifæller i Reformpartiet. Forslaget henvistes til behandling i et hærudvalg med J. C. Christensen som formand. Han havde ved lovenes 1. behandling ikke direkte taget afstand fra forslaget, men efterhånden som udvalgsarbejdet skred frem, og modstanden i Reformpartiet gjorde det klart, at der ikke ville kunne opnås forlig om landbefæstningen, fremtrådte han i stærkere opposition til Neergaard og afviste ved forslagene 2. behandling blankt de fremskudte forter. Afstemningen om lovforslagene markerede en sprængning af Venstrereformpartiet, idet 13 af dets medlemmer, herunder de tre ministre Enevold Sørensen, Svend Høgsbro og Jensen-Sønderup, stemte for forslagene, mens resten af partiet fulgte Anders Nielsen og J. C. Christensen og gik imod. Forslagene faldt da med 69, der stemte mod, mens kun 35 stemte for.

Folketingsperioden udløb umiddelbart herefter, og ved valget den 25. maj forøgedes det antal medlemmer, der fulgte Neergaard i det omstridte spørgsmål, men det viste sig alligevel umuligt at opnå flertal for de fremskudte stillinger. Niels Neergaard indgav derefter sin demissionsbegæring d. 31. juli. I det efterfølgende ministerium under lensgreve Ludvig Holstein-Ledreborgs ledelse indtrådte J. C. Christensen som forsvarsminister, Niels Neergaard afløste Charles Brun som finansminister. Jensen-Sønderup udgik af ministeriet. Han havde som formand for den gruppe, der ved afstemningen om forterne havde udskilt sig af Reformpartiet, pådraget sig stærk uvilje fra partiets organisation i sin valgkreds. Hans efterfølger som minister for offentlige arbejder blev Thomas Larsen. De øvrige ministre beholdt deres porteføljer.

I slutningen af september vedtoges forsvarslovene med en bestemmelse om, at Københavns gamle befæstning skulle nedlægges senest 1922, uden at der skulle etableres en erstatning. En måned efter indgav Holstein-Ledreborg ministeriets afskedsbegæring. Som medlem af dette ministerium havde Ahlefeldt-Laurvig været medansvarlig for den endelige udformning af forsvarslovene. Så langt frem i tiden rækker notatet imidlertid ikke. Ahlefeldt-Laurvig har begrænset sig til et forsøg på at analysere baggrunden for forsvarslovenes forlis i den Neergaardske udformning. Han er ikke ukritisk over for Neergaard, specielt mener han, at denne har forfejlet sin politik over for J. C. Christensen. En del af svaret tilskriver han dog også sin egen manglende evne til at fremføre sine argumenter overbevisende; men hovedårsagen til nederlaget lå efter hans opfattelse i den indre splittelse i selve ministeriet.

Efter indre kriterier at dømme har Ahlefeldt-Laurvig nedskrevet sine betragtninger over årsagerne til ministeriet Neergaards nederlag først på året 1910, efter at ministeriet Zahle var trådt til i oktober 1909.

Det andet notat omhandler Frederik VIIIs forhold til det radikale ministerium i foråret 1910. Regeringen var ved at køre fast i spørgsmålet om en grundlovsændring og stiledede mod valg. Med hensyn til den netop vedtagne forsvarsordning havde regeringen ved sin tiltræden erklæret sig indforstået med, at de givne love skulle føres ud i livet om end af økonomiske grunde over en længere årrække. I løbet af vinteren lykkedes det at få tilslutning til yderligere udsættelse af en del af de budgetterede udgifter til omordningen, og henad foråret 1910 blev det gjort klart, at hvis Det radikale Venstre sammen med socialdemokraterne fik flertal ved valget, ville man søge forsvarslovene ændret. Dette foruroligede i høj grad Frederik VIII. I sin ængstelse for at udbygningen af forsvaret helt skulle standses, overvejede kongen forskellige muligheder til at

komme af med regeringen Zahle. Han rådførte sig med den gamle højrepolitiker Henning Matzen om mulighederne for en afskedigelse af ministeriet til fordel for et forretningsministerium. Højre var ikke uvillig til at gå ind på tanken om sammen med Venstre at styrte ministeriet, men det afvistes af Venstre. En afskedigelse af ministeriet uden om Folketinget ville være i klar modstrid med den parlamentariske praksis, der var ved at fæstne sig, det samme gjaldt med hensyn til at nægte en regering retten til at opløse Folketinget og udskrive valg, hvis det var kommet i mindretal. Frederik VIII havde ved regeringsdannelserne i august og oktober 1909 selv været medvirkende til at styrke Folketingets indflydelse. Om hans ængstelse for en standsning af forsvarets udbygning i tilfælde af en radikal valgsejr nu har kunnet drive ham til at tilside-sætte den parlamentariske tradition, han selv havde været med til at bygge op, er ikke helt klart. For Ahlefeldt-Laurvig synes der ikke at have været tvivl derom. Muligt er det imidlertid, at kronprinsen, den senere Christian X, hvis interesse i militærets udvikling ikke var mindre end hans fars, på eget initiativ har foretaget henvendelse til Ahlefeldt-Laurvig. Hans indblanding i politik i 1920 med afskedigelsen af ministeriet Zahle har mange lighedspunkter med den af Ahlefeldt-Laurvig refererede plan fra 1910.

Teksten er gengivet ordret. Hvor Ahlefeldt-Laurvig har udstreget ord eller passager, er det udstregne anført i parentes med en bemærkning herom. Retskrivningen er normaliseret og enkelte forkortelser opløst.

Ministeriet Neergaards dannelse og forsvarslove

Som udenrigsminister i ministeriet Neergaard var først kammerherre Hegermann-Lindencrone¹ udset. Nærmest på grund af alder svarede han imidlertid nej og henviste til mig. Allerede ved ministeriet Deuntzers dannelse² havde jeg været på tale. Første gang jeg traf Deuntzer, meddelte han mig, at alene den omstændighed, at der i Udenrigsministeriet på forespørgsel (til Zytphen)³ var svaret, »at man ikke kendte min adresse« (jeg havde den gang ikke charge), bevirkede, at jeg ikke var blevet spurgt. Den gang ønskede P. Vedel⁴ mig i spidsen for ministeriet, nu var det særlig Hegermann, der var ivrig derfor, øjensynlig ikke mindst for derved at slippe for svigersønnen Raben⁵. Efter udfaldet af den uden-

1. Johan Hegermann-Lindencrone (1838–1918) var gesandt i Berlin 1902–12.

2. J. H. Deuntzers ministerium fungerede fra systemskiftet 1901 til 1905.

3. Baron Christopher Zytphen-Adeler (1851–1915) var arkivar i Udenrigsministeriet.

4. P. Vedel (1823–1911), tidligere direktør i Udenrigsministeriet.

5. Grev Fr. Raben-Levetzau (1850–1933), udenrigsminister i ministeriet J. C. Christensen, var gift med Johan Hegermann-Lindencrones steddatter.

rigsministerielle kommission⁶ fandt Hegermann, at jeg egnede mig, og gesandterne ønskede i almindelighed en fra karrieren. Selv indså jeg godt mine mangler, særlig min totale uøvethed som taler og min ikke altid sikre takt; men jeg måtte uden at være ubeskedent indrømme, at der i øjeblikket ikke var nogen bedre [rettet fra: fandtes]. Raben måtte vi i hvert fald af med. Selv ville jeg gerne bidrage mit til en fornuftig forsvarsordning, jeg havde lyst til at reorganisere ministeriet og føre de nye love⁷, som jeg selv havde været med til at lave, ud i livet, og endelig var jeg særlig på grund af børnene ked af at leve i udlandet med det uvirksomme liv ved et mindre gesandtskab. Kort sagt jeg var ikke vanskelig at overtale. Over for Neergaard satte jeg kun to betingelser. For det første at ingensomhelst aftaler havde fundet sted om forbindelse eller forståelse med Tyskland i nogensomhelst form, hvad jeg særlig gennem gamle Vedel fik konstateret ikke var tilfældet, og at København ikke efter regeringens forsvarsplan kom til at henligge fuldstændig udækket mod landsiden. Da Neergaard hørte, at jeg ikke følte mig bunden ved nogen bestemt forsvarsplan, specielt ikke til Højre, havde han intet mod denne betingelse, der led til at falde sammen med hans egen opfattelse af, hvad forholdene krævede. Ganske lønligt slog jeg på, at jeg havde følt mig tiltalt af en af oberst A. Kauffmann udviklet plan om fremskudte forter, og Neergaard bemærkede hertil, at han også selv kunne tænke sig en forsvarsordning omtrent efter disse linier.

Ministeriets sammensætning var på dette tidspunkt tænkt således, Neergaard konseilspræsident og finansminister (hvortil Falbe-Hansen⁸ heldigvis havde sagt nej), de gamle ministre Høgsbro justits, E. Sørensen kultus, A. Nielsen landbrug, Jensen-Sønderup trafik og som ny mand K. Berntsen indenrigsminister. Jeg foreholdt Neergaard det uheldige i, at så mange af de gamle ministre, særlig de første, blev siddende, og at der ikke toges flere folk ind uden for Rigsdagen. Med hensyn til det første punkt mente Neergaard ikke at kunne gøre forandring, hvorimod han gik ind på at tage to ikke politiske fagministre foruden mig selv. Generalkonsul Faber⁹ var udset til handelsminister, men sagde heldigvis og til sin senere store sorg nej. Jeg forhandlede så på Neergaards vegne med min tidligere kollega fra kommissionen Johan Hansen, om hvem jeg den gang havde større tanker end nu, og fandt ham straks meget

6. Kommissionen til forberedelse af en omordning af Udenrigsministeriet og Danmarks repræsentation i udlandet blev nedsat 24. juli 1906 og afgav betænkning d. 21. dec. 1907.

7. Loven af 27. maj 1908 for Udenrigsministeriets reorganisering.

8. V. Falbe-Hansen (1841–1932), nationaløkonom.

9. Generalkonsul i London Valdemar Faber (1849–1917).

villig. Det store spørgsmål var besættelsen af forsvarsministerierne. Den første, der var på tale, var Jensen-Sønderup. Han var vel ikke utilbøjelig, men kongen fandt ham for agrarisk og gjorde indvendinger, og meget modstræbende bestemte Neergaard sig så til selv at overtage uriasposten sammen med Finansministeriet. Den gang fandt jeg denne besættelse af Forsvarsministerierne heldig, nu senere er jeg ikke sikker på, om ikke Jensen-Sønderup trods Neergaards forskellige fortrin ikke havde været [overstreget: den rette] et bedre valg. Derved kunne tilmed Neergaard have beholdt Finansministeriet. På denne måde blev vi imidlertid kun to ikke-politikere. Jeg havde en meget stærk opfattelse af, at situationen krævede flere nye mænd til højning af niveauet og til at bøde på bonde-regimentet. Opinionen, særlig i København, var ved at blive træt af det udelukkende folketingsregimente. Givet var det også, forekom det mig, at Forsvarsministeriet i det øjeblik fuldt ud krævede en mands udelte arbejde. Dette udviklede jeg på ny for Neergaard, der imidlertid ikke ville forstå mit standpunkt, hvorfor jeg udbad mig betænkningstid, inden jeg under disse eventualiteter gik ind på at indtræde i ministeriet. Jeg opsøgte så Jensen-Sønderup, som jeg kendte godt fra den udenrigsministerielle kommission, og traf ham sammen med A. Nielsen i Trafikministeriet. Efter at have sagt de to herrer, at jeg fandt det ganske selvfølgelig, at de kom med, hvad der synlig smigrede A. Nielsen, men at jeg troede, ministeriets modtagelse ville blive mindre gunstig, hvis både E. Sørensen og Høgsbro atter blev ministre, blev vi enige om i fællesskab over for Neergaard at holde herpå. Kun mente A. Nielsen bestemt, at forudsætningen for, at en af de til Reformpartiet hørende ministre trak sig tilbage, måtte være, at også K. Berntsen kom uden for kombinationen. Da jeg ikke den gang var klar over K. Berntsens agitatoriske begavelse og ubetingede evne til omend ikke at være konseilspræsident så dog til at styre Indenrigsministeriet og måtte indrømme, at vi ved valgene havde bedre chancer ved kun at have én, tilmed konseilspræsidenten, fra det moderate parti, indvendte jeg intet mod dette forslag. Overfor denne vor samlede pression måtte Neergaard omend meget modvilligt, bøje sig, og jeg fik da det første bevis på hans sørgelige mangel på karakter. For at han, der gennem de mange år stod på en så intim politisk fod med Berntsen, så forholdsvis let kunne lade ham falde, kunne ikke andet end forundre. Vi på vor side gik så ind på, at det blev E. Sørensen og ikke som af os oprindelig påtænkt Høgsbro, der blev bestemt som offer. (Neergaard fandt nemlig, at Høgsbro var særlig egnet som justitsminister efter Alberti¹⁰ på grund af Høgsbros almindelig ansete navn for

10. Justitsminister P. A. Alberti (1851–1932) havde d. 8. sept. s. å. meldt sig for bedrageri.

hæderlighed, et synspunkt, hvori han vist havde ret). Et møde med alle de designerede kandidater blev berammet, hvor det blev mig som ophavsmand til kabalens pålagt det tilmed for en ny mand yderst ubehagelige hverv at føre ordet. K. Berntsen ville, omend temmelig fornærmet, ikke stå i vejen for ministeriets dannelse, men da E. Sørensen bevarede en urokkelig tavshed, og Høgsgbro, som det tiltalende menneske han også senere har vist sig at være, af sig selv tilbød at trække sig tilbage, gik hele planen i vasken. Enevold Sørensen kunne ikke andet end opfatte, at det var ham, man mente, men på den anden side havde ingen af os tre sammensvorne mod til brutalt at sige ham sandheden lige i øjnene, og Neergaard holdt sig naturligvis uden for diskussionen. Der stod derfor kun tilbage at finde en finansminister. Neergaard foreslog hertil amtmand Brun, nærmest tror jeg, fordi man af ham ikke ventede et afslag. Personligt havde jeg intet at indvende mod Brun, som var mig ganske ukendt, kun ville jeg have ham anbragt i Indenrigsministeriet, da det jo netop var politiske fagministre, situationen krævede. Herpå ville Neergaard ikke inklade sig. K. Berntsen var særlig kendt med kommunale forhold, og da aviserne begyndte højlydt at ironisere over ministeriets fødselsveer, opponerede jeg ikke mere. I virkeligheden var det også yderst vanskeligt at få Finansministeriet besat med en fuldt ud kvalificeret mand. Hage¹¹ ville Neergaard ikke have på grund af rygterne om uheldige pengeforhold, og muligvis ville Hage heller ikke selv. Hagemann¹², som jeg slog på, gik ikke på grund af Privatbankens maskepi med Alberti. Falbe-Hansen havde som sagt allerede sagt nej, og andre personligheder, vi i skyndingen kunne finde på, var enten højremænd eller radikale.

Imidlertid er det min overbevisning, at ministeriet allerede ved starten havde fået en ikke ubetydelig kræftskade. A. Nielsen har jeg stadig holdt på, da det syntes mig klart, at når vi måtte støtte os på Reformpartiet som den talrige gruppe, kunne vi ikke renoncere både på J. C. Christensen og på formanden i partiet A. Nielsen. Men dette forhindrede ikke, at for den offentlige mening, der allerede havde fået op til halsen af bonderegimentet, var særlig Anders Nielsen en brems i næsen. Man vurderede den gang langt fra tilstrækkelig, hvilken loyal og i høj grad dygtig mand han i virkeligheden var. Med hensyn til Johan Hansen så jeg galt, men han klarede sig dog bedre, end vi kolleger efter vor opfattelse af ham fra ministermøderne kunne befrygte. Trods sin store

11. Christopher Hage (1848–1930), finansminister 1901–05, medlem af Venstre-reformpartiet.

12. Ingeniør G. A. Hagemann (1842–1916) var medlem af Privatbankens bankråd.

flid og solide grundighed var Enevold Sørensen nærmest død vægt, men den fordel var der ganske vist ved ham, at under ham de kirkelige love og Kultusministeriet med dem, som man ønskede, kunne sove i fred. Valget af Brun til finansminister var decideret uheldigt. Ikke at han i og for sig manglede hovede, det er langt fra, og på en anden plads ville han måske også have klaret sig bedre. Men han savnede i mærkelig grad politisk blik og holdning, og den stilling, der betroedes ham, ville under de givne vanskelige forhold have oversteget enhver usagkyndig mands kræfter. Rimeligvis havde det i mangel af bedre været heldigere at tage Jensen-Sønderup, da Klaus Berntsen ikke ville, til finansminister. Neergaard beklagede det senere, og i alle tilfælde viste Jensen-Sønderup sig at være en til ministerportefeuille forbavsende velkvalificeret mand, og det både på grund af sin karakters fasthed, sin begavelse og den enestående indsigt, han på kort tid erhvervede sig til de sager, han fik med at gøre. Ved forsvarslovenes forelæggelse i ministerrådet fik jeg rig lejlighed til at værdsætte hans sjældne egenskaber. Han var den, der rent personligt risikerede mest ved at følge Neergaards forslag, mest udsat som hans kreds var, og længst ude som han tidligere havde været i forsvarsspørgsmålet. Men da han engang havde taget sit standpunkt, hvortil jeg måske nok bidrog noget, stod han urokkelig fast, og så spillede hensynet til hans valgkreds og partiet ingensomhelst rolle. I denne henseende adskilte han sig fra Klaus Berntsen. For trods også denne på grund af sit tidligere standpunkt i forsvarskommissionen kunne have betænkeligheder ved at gå med til frontforandringen m. h. til Københavns sikring mod landsiden, var bevæggrundene hertil dog til dels af politisk natur. Som gammel skytteven ville han gerne gøre det mest mulige for forsvaret, og gammel moderat, som han var, ville han ikke ud til vælgerne med front mod to sider. Endelig var der foruden A. Nielsen, som jeg senere er kommet til at værdsætte fremfor nogen af mine kolleger, Høgsbro. Vel er han ikke nogen stor begavelse, men han er med sine sønderjyske og grundtvigianske forbindelser en udpræget nationalsindet mand, og han klarede sig i det hele bedre som justitsminister end tidligere som trafikminister. Hans hang til at følge den lige vej skadede ministeriet over for kongen, der i sin iøvrigt naturlige forbitrelse mod Thora Esche¹³ ikke kunne få sine urimelige forlangender gennemførte.

Dødsstødet for ministeriet viste sig imidlertid at være Anders Nielsens utilbøjelighed til at følge os andre på det afgørende punkt. Lysten mang-

13. Thora Esche (1850–1920), forstanderinde for Magdalenehjemmet i København, blev tiltalt for majestætsfornærmelse i forbindelse med en påstand om usædelige forhold på vagtstuen på Amalienborg.

lede han i og for sig ikke, men han holdtes tilbage ved ængstelsen ved, hvad der af modstanderne ville blive ham revet i næsen, uforsigtig som han, i modsætning til den mere drevne K. Berntsen, havde været til straks efter offentliggørelsen af forsvarskommissionens betænkning kraftigt at fare i ledning mod alle arter af landforter. I grunden var Anders Nielsen at beklage. Straks ved ministeriets sammensætning havde han foreslået en diskussion mellem os kolleger om vort standpunkt til sagen, hvad Neergaard imidlertid – imod mit ønske – afparerede, og da han så ikke kunne gå med os andre, indså han meget godt, at hans politiske position blev ødelagt ved at blive, og trak sig alene af den grund ikke tilbage, fordi vi andre ikke ville slippe ham. I den forkvaklede situation anså vi det nemlig for bedre at have ham som mellemmand over for Reformpartiet end som åbenlys modstander. Når han derfor fungerede videre, skyldtes det nærmest en vis elskværdighed over for os kolleger, mellem hvem det kammeratlige sammenhold vedblivende var fortræffeligt. Den ventede støtte over for partiet ydede A. Nielsen derimod ikke i den udstrækning som påregnet.

Mig bekendt var vor stilling til forsvarslovene ved ministeriets dannelse denne. Neergaard, følte jeg mig overtydet om, ville ende i de fremskudte forter, Klaus Berntsen, anså jeg, ville følge trop, når Neergaard og jeg først havde givet vore grunde. Johan Hansen var i virkeligheden gammel befæstningsmand. Brun sagde mig straks, at han ikke gik imod det af Udenrigsministeriet forfægtede standpunkt¹⁴. Høgsbro var nærmest et stemningsmenneske. E. Sørensen udtalte sig aldrig om sådanne større spørgsmål, og A. Nielsen og Jensen-Sønderup var de to tvivlsomme faktorer. Jeg er endnu ikke sikker på, om ikke A. Nielsen dog havde ladet sig ombestemme, hvis Neergaard med mere energi havde lagt sig i selen specielt over for ham. Iøvrigt er Neergaards stilling til forsvarssagen selv for mig, der dog tidligere end de andre kolleger var indviet i hans planer, vanskelig at karakterisere. At han anså det, han foreslog, som absolut nødvendigt for vor fremtidige eksistens, er jeg ikke i tvivl om, og at han, jo længere han beskæftigede sig med sagen, blev fastere i sin opfattelse, er også sikkert, men når han, straks henvendelsen skete til mig, kunne stille sig, som han gjorde, måtte der dog have været politisk beregning med i spillet i lighed med de Klaus Berntsenske betragtninger. Den måde, han skubbede de udenrigsministerielle, ikke kontrollable grunde så stærkt frem i diskussionen, har aldrig tiltalt mig, og jeg sagde ham flere gange, hvor betænkelig jeg for landet fandt det at

14. At en velafbalanceret neutralitetspolitik forudsatte en befæstning til både sø- og landsiden.

slå på præferenceargumenterne¹⁵, når vi ikke vidste, om en eller anden forsvarsordning med søforterne alene dog ville blive det endelige resultat. Imidlertid var det for mig som udenrigsminister umuligt offentligt at tage afstand fra min konseilspræsident.

Går jeg nu over til den anden side af sagen, nemlig grundene hvorfor loven i sin første skikkelse strandede, da har jeg allerede nævnt hovedanstødsstenen, nemlig Anders Nielsen. Det måtte jo nemlig stå klart, at når en af selve ministrene ikke følte sig overbevist af Neergaards udenrigspolitiske grunde, kunne de ikke være særlig vægtige. Hvad betydning man lægger deri, er naturligvis altid til syvende og sidst en skøns-sag, og iøvrigt fik de andre ministre ikke al ting at se. Perfidt er det i alle tilfælde som Zahle senere at erklære, at der intet fandtes¹⁶, når Scavenius i det øjeblik vidste, at de Lütkenske papirer eksisterede¹⁷, og ikke den gang havde fået dem at se, hvad han for resten mig bekendt indtil dato kun har fået i udtog. Den anden årsag var de andre forsvarskommissionsmedlemmer af Reformpartiets fornærmelse over, at deres arbejde var kasseret, og deres deraf følgende modstand mod at acceptere det nye standpunkt. I virkeligheden tror jeg, at disses holdning, særlig Madsen-Mygdals¹⁸, der var stødt over vedblivende at blive vraget som minister, og Ingvar Jensen¹⁹, der havde et horn i siden på Neergaard fra den tid sidstnævnte fortrængte ham som ordfører i toldloven²⁰, trak I. C. Christensen længere ud, end han fra begyndelsen af selv ville. [Overstreget: Forskellen mellem I. C. og Neergaard var under de første private samtaler nærmest kun, at Neergaard ville forelægge de fremskudte forter straks [rettet fra: tage tyren ved hornene]. I. C. ville nå til det samme enderesultat, men først efter forhandling med Landstinget]. Dernæst Neergaards mangel på fasthed over for I. C. Christensen og endelig måske

15. Præferenceargumenterne gående ud på, at en befæstning af København udelukkende til søsiden opfattedes som vendt mod England, mens døren holdtes åben for Tyskland.
16. Således i hærudvalget foråret 1909. På dette tidspunkt var der dog ingen kontakt mellem Zahle og Scavenius. Ahlefeldt-Laurvig gør sig muligvis skyldig i en erindringsforskydning.
17. Udenrigsminister i ministeriet Zahle, Erik Scavenius, har fra sin ansættelse som legationssekretær ved den danske ambassade i Berlin indtil udgangen af 1908 været vidende om de Lütkenske forhandlinger 1906–07. Først som udenrigsminister fik han dog i begyndelsen af 1910 nærmere kendskab til dem, idet han fik en kopi af indberetningerne til kongen om forhandlingerne.
18. N. P. Madsen-Mygdal (1835–1913), landstingsmedlem for Reform-venstre, statsrevisor. Som medlem af forsvarskommissionen havde han udformet flertalsbetænkningen.
19. Ingvar Jensen (1842–1925), folketingsmand for Reformpartiet, statsrevisor. Medlem af toldkommissionen af 1895.
20. Toldloven af 5. maj 1908.

min egen svigtende evne til i det afgørende partimøde at rive medlemmerne af Reformpartiet med. Havde jeg i de dage, som i ministerrådet og til dels senere i hærudvalget, hvor det iøvrigt på det tidspunkt var ganske ligegyldigt, hvad der blev sagt, talt mere frit ud, ville jeg i alle tilfælde have haft følelsen af at have bidraget mere til sagens heldige gennemførelse. Jeg har allerede nævnt I. C. Christensen. At han efter hele sin tidligere stilling til forsvarssagen og sin skarpe modstand over for de radikale måtte gå sammen med Neergaard, følte jeg mig oprindelig fuldt forvisset om. Men det viste sig snart, at man ikke uden videre kan ræsonnere fra, hvad folk politisk set burde gøre, til hvad de gør. [Overstreget: Ønsket om selv at gennemføre lovene for derved at styrke sin position efter Albertikatastrofen har utvivlsomt også været en stærkt medbestemmende faktor]. Udkastet til lovene blev I. C. forelagt, så snart det overhovedet var muligt. I virkeligheden var det yderst vanskeligt at få forslagene færdige endog til det forholdsvis sene tidspunkt, på hvilket de kom frem. Beretningen om den første samtale mellem Neergaard og I. C. lød da heller ikke ubetinget ugunstig. Christensen mente ganske vist, at måden at tage sagen på var så vidt forskellig fra det, han anså for taktisk rigtigt. Han ville, når modstanden i Landstinget viste sig for stærk, have foretrukket at lade sig tvinge til de fremskudte forter fremfor selv at foreslå dem. Men dette ville Neergaard ikke, da han ikke mente som ærlig mand at kunne fremkomme med et forslag, hvis åbenbare mangler og farer, han så klart selv måtte indrømme. Og iøvrigt anså både Berntsen og jeg vor stilling for bedre ved straks at tage tyren ved hornene. At vi uden Albertiskandalen og med I. C. Christensen som forsvarsminister havde fået København beskyttet til begge sider, kan man vist med temmelig stor sikkerhed gå ud fra som givet. Bestemte udtalelser og ordrer fra Christensen til oberst Lütken lige efter Frijses Svendborg-tale tyder da også bestemt i denne retning. Jeg tror heller ikke, at de så meget omtalte Christensenske motiver til ikke at unde sin eftermand lovenes gennemførelse og hans ønske om ved dem atter at komme til magten fra begyndelsen af har været så afgørende, som mange i almindelighed var tilbøjelige at antage. Men da det viste sig, at strømmen i Reformpartiet mere og mere gik forslagene imod, og hvor øjensynligt det blev, at partiet måtte sprænges, indtog I. C. efterhånden et mere og mere afvisende standpunkt. Utvivlsomt havde Christensen endnu den gang position nok til at lede partiet mere i forsvarsvenlig retning, end han gjorde. En sprængning ville imidlertid have koblet I. C. sammen med de gamle moderate og skilt ham fra dele af hans gamle trofaste

garde, og denne tanke var ham afgjort imod. Til det uheldige resultat bidrog ikke lidet den måde, hvorpå Neergaard ledede forhandlingerne. Fra begyndelsen af måtte det være Christensen indlysende, at Neergaard ikke ville krig, men kun ønskede at strække sig så langt som vel muligt for overhovedet at få en forståelse tilvejebragt. Dette kom af hans varme interesse for sagens gennemførelse og stærke overbevisning om den kolossale fare, vi militært løb, hvis der under vore daværende fortvivlede forsvarsforanstaltninger skulle, som meget tydede på, udbryde en europæisk krig. Og her underordnede Neergaard sig ganske sagen. For utvivlsomt stod det ham klart, hvilken stilling han selv ville vinde, hvis han stod [overstreget: fast] hårdt på sit standpunkt, og hvor meget han politisk skadede sig selv ved sin fjørlighed. Jeg personlig var stemt for en modsat taktik og holdt på, at ligeså forsigtige vi skulle være over for Anders Nielsen for ikke at få ham til åbenlys modstander, ligeså kort skulle vi tage på partiet. Ville det ikke følge os, fandt jeg det rettest at indgive vor demission eller lade vælgerne afgøre spørgsmålet, to for Reformpartiet lige generende alternativer. Men Neergaard og Berntsen mente, at dette eksperiment var for farligt, da det kunne bevirke, at der slet ikke kom noget ud af forsvarslovene, og at vor daværende elendige krigsforberedelse altså fortsattes. Selv turde jeg ikke bryde ud og tage det ansvar på mig, som en deraf følgende forbitret kamp inden for Venstre ville medføre, og når jeg savnede mod, var hovedmotivet dertil min frygt for som nyankommen i dansk politik at blive beskyldt for at nære tanker om på Venstres ruin at ville danne et moderat centrumsparti. Resultatet af det samlede ministeriums demission ville vel være blevet, at man i øjeblikket var enedes om at bevillige den stærkt manglende ammunition og kanoner, men havde ladet den øvrige del af fæstningsbyggeriet ligge foreløbig. Dette havde alt sammenlagt måske været bedre end, hvad jeg altid befrygtede, nemlig en efterligning af Højres gamle fejl, hvorved man ganske vist fik befæstningsanlæg gennemført, men samtidig skabt en så stærk animositet mod hele hærvesenet, at det ville hævne sig i længden.

Som tiden gik, viste I. C. sig mere og mere umedgørlig. Han ville ikke forstå, at hvad han så end gjorde, måtte hans parti, hvis velfærd altid spillede ham i hovedet, blive sprængt, og så var det bedre, at den radikale ende gik bort end den forsvarsvenlige. Den omstændighed, at der i denne sad personligheder, han ikke sådan uden videre kunne kommandere, men derimod ikke i den førstnævnte, har sikkert spillet en vigtig rolle for ham. Hvorom alting er, blev det til slutning ganske klart,

at lovene kun kunne gennemføres med ham som forsvarsminister. Han undervurderede her atter den offentlige mening og formodede, at han derved kunne slippe udenom rigsretsanklagen²¹.

C. W. Ahlefeldt-Laurvig

Planer om ved direkte indgreb fra kongemagtens side at styrte det første radikale ministerium

I går d. 11. april 1910 blev jeg ved min hjemkomst fra Arresødal modtaget med den besked, at kronprinsen og kabinetssekretæren havde telefoneret, at førstnævnte ønskede straks at tale med mig. Jeg ringede da kronprinsen op, og da han hørte, at vi om en time skulle have middag herhjemme, bad han mig om at komme hen på palæet med det samme. Der udviklede han da for mig, at ministeriet havde narret Hans Majestæt med forsvarslovene, og at det var kongens agt at nægte dem opløsningsretten. For at det ikke skulle vække for megen opsigt, havde kongen ikke direkte villet kalde mig til sig, men spurgte mig nu gennem kronprinsen, om jeg ville være villig til i tilfælde af ministeriets demission at overtage konseilspræsidiat. Hertil svarede jeg øjeblikkelig med tak for den ærefulde tillid bestemt nej. For det første anså jeg mig langt fra for egnet til en så svær opgave, og for det andet kunne en sådan politik efter min mening umulig andet end få de mest fordærlige konsekvenser for konge og land. Det ville være uklogt, selv om der i forvejen forelå et mistillidsvotum fra Folketingets side, og det ville være ganske selvmorderisk for al sund konservatisme og for kongemagten selv, hvis majestæten uden at have Folketinget i ryggen nødsagede ministeriet til at demissionere. Vi diskuterede så ret indgående det første alternativ, og jeg udviklede, at jeg ingenlunde anså sammenholdet mellem venstregrupperne indbyrdes eller forholdet mellem disse og Højre for solidt nok til at støtte en ny regering, selv om dette blev et forretningsministerium, og at det radikale parti umuligt kunne få en bedre chance, end hvis man så åbent erkendte, hvor meget man befrygtede appellen til vælgerne. Selv om nu også valget gav det radikale ministerium majoriteten i forening med socialisterne, hvad ikke var afgjort, ville der dog altid være en stærk Venstreopposition imod det, medens de antiradikale partier ellers om 2 år ville blive kvalt i en sådan grad ved det ordinære folketingsvalg, at det ville tage dem lang tid, førend de atter kom på fode. Ministeriet var langt

21. Rigsretsanklagen. Den 7. dec. 1909 vedtoges det i folketinget at rejse rigsretsanklage mod J. C. Christensen og Sigurd Berg for forsømmelighed i deres embedsførelse i forhold til Alberti.

fra ude over vanskelighederne, fordi det vandt folketingsvælgernes tilslutning. Landstingets modstand kunne det, når Højre og Venstre stod sammen, ikke bryde, og ville ministeriet opløse Landstinget med de kongevalgte, frembød der sig den tænkeligst bedste situation for kongemagten til at gribe ind og antagelig få de radikale ministre dømt for grundlovsbrud. Det andet alternativ, nemlig et forretningsministerium uden forudgående mistillidsvotum, måtte jeg endnu mere afgjort fraråde kongen at forsøge. Resultatet måtte nødvendigvis blive, at selve kongemagten blev inddraget i striden og yderst let risikerede at blive forladt endogså af de partier, der ønskede dets bevarelse. Når kongen ikke ved det radikale ministeriums dannelse udtrykkelig havde taget forbehold med hensyn til militærlovenes gennemførelse og nægtelsen af Folketingets opløsning, formåede jeg tilmed ikke at indse, at der fra kongens side kunne rettes så begrundede anker mod ministeriet, at det kunne forhindres i at løbe linen ud. Kronprinsen ville ikke indrømme dette, men nægtede dog ikke, at fornøden klarhed i aftalerne savnedes. Han gik så over til at omtale ministeriets fordærlige administration, der alene skulle være en gyldig grund til snarest muligt at blive det kvit. Holdbarheden af denne sidste argumentation forstod jeg ikke ganske, hvilket måske skyldtes kronprinsens egen naive opfattelse af politik.

Samtalen syntes at ende meget venskabeligt, idet kronprinsen vel forstod, at den, der skulle vove eksperimentet, i det mindste selv måtte have troen på et lykkeligt udfald, hvad jeg jo ganske manglede. Men på den anden side føler jeg mig ingenlunde overtydet om, at man i mangel af mig ikke vil gøre forsøg på at finde en anden konseilspræsident. I betragtning af den overhængende fare, som jeg finder derved ville afstedkommes, opsøgte jeg straks i morges kabinetssekretær Krieger for at bevæge denne til at gøre sit mulige for at forebygge et så uoverlagt og for landet fordærligt skridt. Krieger var fuldkommen af min [overstreget: mening] opfattelse, men mente intet at kunne forhindre. Kongen talte med så mange og forandrede så ofte anskuelse, at man kunne befrygte det værste. Til sidst, udtalte Krieger, fandtes altid en til galskaben villig person.

København d. 12. april 1910.

C. W. Ahlefeldt-Laurvig

Efter hvad jeg senere har erfaret, blev efter mig grev Sponneck opfordret til at danne et ministerium, men betakkede sig ligeledes for æren. Om kongen muligvis har fået flere afslag, ved jeg ikke.

C. W. A. L.